BESTÄMNING AV HONOR HOS SPANSK SPARV

Att i fält skilja honor av spansk sparv från honor av gråsparv anses i litteraturen vara mycket svårt, eller till och med omöjligt. Baserat på studier av fåglar i fält, i skinnsamlingar och på foton anser vi dock att en kombination av karaktärer under goda omständigheter medger bestämning.

TEXT *Alexander Hellquist, Oskar Nilsson och Hans Larsson för BirdLife Sveriges Raritetskommitté (Rk)*

Det finns många artpar där hannar skiljer sig tydligt, men där honor är snarlika. I flera sådana fall lönar det sig att hos honor titta efter tendenser till hannars teckning. Det gäller i hög grad också för artparet spansk sparv och gråsparv.

HELHETSINTRYCKET HOS HONOR av spansk sparv är ljusare, kallare och mer rent tecknat än hos europeiska gråsparvshonor. Österut finns gråsparvspopulationer som är lite ljusare, och den flyttande rasen bactrianus är tänkbar som en gäst i Europa. Det verkar dock som att karaktärerna nedan är giltiga också för östliga gråsparvar, även om mer studier behövs.

HJÄSSAN ÄR HOS gråsparvshonor tvåfärgad. Pannan, och ofta även hjässmitten, är kallare gråaktig i kontrast till den brunare nacken, och hjässidor som bildar mörka stråk över ögonbrynsstrecken. Det är en svag version av hannars karakteristiska teckning. En del honor spansk sparv uppvisar också något mörkare hjässidor, men kontrasten är då svagare än hos gråsparv och en gråaktig panna ses sällan. Hos majoriteten spanska sparvar är hjässan jämnteckad – en motsvarighet till hannars rödbruna kalott. Detta är en mycket god karaktär för spansk sparv, och kanske diagnostisk (karaktär som definitivt spikar arttillhörighet) eftersom vi inte har hittat någon gråsparv med jämntecknad hjässa. I handen framgår att spansk sparv på hjässfjädrarna har fina spolstreck som blir bredare och mer diffusa mot basen. Många gråsparvar saknar i princip spolstreck, och när det förekommer blir de sällan bredare mot basen.

Vad betyder ...

Gonys – Den vinkel som kan ses på fågelns undernäbb, nära näbbspetsen. Om gonysvinkeln är tydlig, vinklar den yttersta delen av undernäbben upp mot näbbspetsen mer än om vinkeln inte är så uttalad.

Sonogram –En visuell avbildning av ett ljuds frekvenser.

ÖGONBRYNSSTRECKET HOS HONOR spansk sparv är normalt tydligare framför ögat. Ibland går det ihop i pannan över näbbryggen. Många gråsparvshonor saknar i stort sett helt ögonbrynsstreck framför ögat, men enstaka liknar spansk sparv. Motsvarande skillnad ser man hos hannar, där spansk sparv alltid uppvisar ett tydligt vitt ögonbrynsstreck framför ögat men gråsparv bara ibland, och då tunnare och kortare. Skillnaden gör att ögat hos honor spansk sparv blir mer isolerat, och ansiktsuttrycket öppnare och mer nyfiket – de ljusaste fåglarna kan ge associationer till honfärgad rosenfink. Gråsparvshonor utan tydligt ögonbrynsstreck framför ögat får ett mer slutet ansikte.

ILLUSTRATIONER: HANS LARSSON

Gråsparv. Murrigt helhetsintryck med ett "slutet" ansikte på grund av mörk teckning framför ögat. Hjässmitten är gråaktig i kontrast till bruna hjässidor. Undersidan gråbrun med jämnt utspridd tunn streckning. Relativt varmt tonad ovansida med ganska breda och diffust avsatta tertialcentra. Övre stjärttäckare svagt tecknade.

Spansk sparv. Renare, kallare och mer kontrastrikt helhetsintryck med ett öppnare och mer nyfiket ansikte tack vare att ögonbrynsstrecket är tydligt även framför ögat. Hjässan oftast mer jämntonad och varmt färgad. Undersidan med vitaktigt grundton och streckning/fläckning koncentrerat till kroppssidor och bröst. Näbben aningen grövre med tydligare gonysvinkel än hos gråsparv.

Spansk sparv. Variant med hanlik strupteckning. Märk hur undersidans streckning består av kraftigare fläckar som till skillnad från hos gråsparv avtar mot den vitare buken.

Gråsparv. Variant med hanlik strupteckning samt distinkt streckad undersida. Notera otydligt ögonbrynsstreck framför ögat och hur teckningen under består av tunna streck som blir tydligare mot buken.

Spansk sparv. Något tunnare och mer distinkt avsatta hängslen samt tydligt tecknad ryggmitt. Övre stjärttäckare tydligt tecknade. Märk även distinkt avsatta tertialbräm och generellt lite ljusare halssidor jämfört med gråsparv.

Gråsparv. Notera ganska breda hängslen och jämnfärgad eller på sin höjd svagt tecknad ryggmitt. Övre stjärttäckare i regel endast svagt streckade eller helt otecknade.

FOTO: RONI VÄISÄNEN

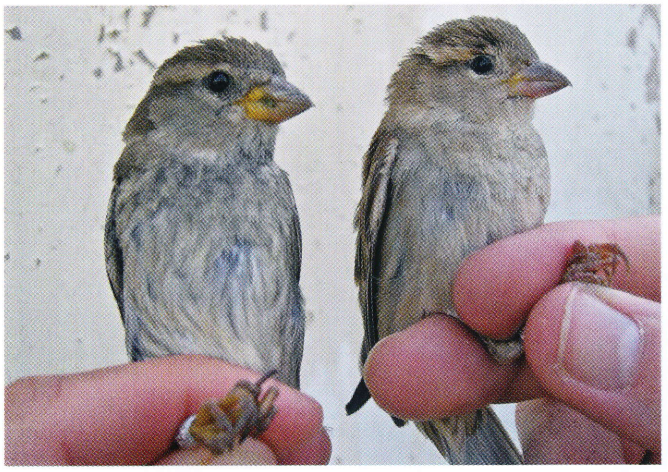

Spansk sparv till vänster och gråsparv till höger, Israel (vår). Notera den spanska sparvens kraftigare näbb och en mungipa som sträcker sig längre in under ögat, diffus streckning på bröstet, ljusare grundfärg på undersidan samt tydligare ögonbrynsstreck framför ögat.

FOTO: RONI VÄISÄNEN

Spansk sparv till vänster och gråsparv till höger, Israel (vår). Notera den spanska sparvens ljusare hängslen med kraftig mörk streckning i mitten, ljusare och skarpare avsatta tertialkanter och allmänt kallare färgton.

ANSIKTET HOS MÅNGA honor spansk sparv har en svagt persikotonad grundfärg i fräsch dräkt, medan gråsparvar är mer smutsgrå.

NÄBBEN ÄR NORMALT kraftigare hos spansk sparv – högre vid basen, bulligare, och med tydligare gonysvinkel och en mungipa som sträcker sig något längre in under ögat. Gråsparvar har i regel tunnare näbb med mindre uttalad gonys. Enstaka gråsparvar har dock kraftig näbb som matchar spansk sparv.

UNDERSIDAN AV KROPPEN är hos de flesta spanska sparvar tydligt streckad eller diffust fläckad i ett brett band över bröstet och ner längs flankerna, mot en ljus grundton. Detta skapar en kontrast mot den vitaktiga buken – återigen en svag version av hannars teckning. Enstaka spanska sparvar har dock mycket svag streckning eller ingen alls. De flesta gråsparvshonor är otecknade under, men en del uppvisar en svag streckning. Den är generellt tunnare och mer distinkt än hos spansk sparv, och gråsparvar uppvisar troligen aldrig diffus fläckning likt vissa honor hos spansk sparv. Till skillnad från hos spansk sparv är streckningen jämnt utspridd och sträcker sig ner över buken. Gråsparvshonor har vidare en mörkare grå grundton på undersidan, och därför kontrasterar streckade områden mindre mot ostreckade. Drygt hälften av honor hos spansk sparv uppvisar en mörkare fläck på hakan, men endast runt en tiondel av gråsparvshonor.

RYGGEN HOS HONOR spansk sparv ser generellt mer kontrastrik ut än hos gråsparvshonor, i helhetsintryck mer som en *Emberiza*. Detta beror delvis på att spansk sparv har kontrasterande vitaktiga hängslen. Hos de flesta gråsparvar är hängslena mer dovt brungula och mindre framträdande men de kan, främst i sliten dräkt, vara ljusare. Vidare uppvisar honor hos spansk sparv normalt prydlig svart streckning på ryggmitten mellan hängslena, likt hannar. Hos gråsparvshonor är ryggmitten ofta svagare och stökigare streckad, eller helt jämnfärgad, men några matchar spansk sparv.

TERTIALERNA HOS SPANSK sparv har smala och skarpt avsatta ljusa kanter, medan de hos gråsparvar generellt är bredare, mer diffust avsatta och varmare färgade (samma sak, fast mindre uttalat, gäller större armtäckare och vingpennor).

Skillnaden kan jämföras med förhållandet mellan gräshopp- och träsksångare. Det finns ett

FOTO: HANS LARSSON

FOTO: HANS LARSSON

Spansk sparv högst upp på sidan och gråsparv längst ned. Kroatien, april, respektive Skåne, april. Den spanska sparven har en varmare färgad panna och i princip jämntecknad hjässa medan gråsparven har en tydlig kontrast mellan en grå panna och hjässmitt och mörkare bruna hjässidor. Notera också att brösttecknigen hos fåglarna är typisk för respektive art.

överlapp, och i sliten dräkt blir tertialbrämen mer distinkta hos gråsparv – men även då finns en genomsnittlig skillnad.

UNDRE STJÄRTTÄCKARNA HAR hos spansk sparv en ljus grundfärg i linje med resten av undersidan, vilket gör att deras mörka streckning kontrasterar mer. Hos gråsparv är de undre stjärttäckarna ofta mörkare med mer diffust avsatta fläckar, men vissa är ljusare med distinkta streck. Tydlig mörk streckning på de övre stjärttäckarna är legio hos spansk sparv, men saknas vanligen hos gråsparv.

ARTERNAS LÄTEN ÄR snarlika, men upplevs ofta som klarare, ljusare och mer metalliska hos spansk sparv. Det förekommer dock ljusröstade gråsparvar som väl motsvarar de spanska.

Det verkar finnas en genomsnittlig skillnad i de nasala räckor som utgör varnings- eller orosläte hos båda arterna. Hos spansk sparv är lätets ton ren, och syns i sonogram som tydligt skiktade harmonier.

Hos många gråsparvar är lätet mer orent och sonogrammen är därför grötigare, och ofta är de låga frekvenserna i lätet starkare, vilket gör att det upplevs som lite mörkare. Ibland kan dock gråsparvar yttra renare varianter som matchar spansk sparv, men vi har bland femton inspelningar av spansk sparv inte hittat någon variant som är oren.

I TEORIN ÄR honor hos italiensk sparv en komplicerande faktor vid bestämning av honor spansk sparv, även om italiensk sparv tycks vara en stannfågel. Precis som hannar kombinerar honor hos italiensk sparv karaktärer hos gråsparv och spansk sparv. Undersidans teckning är lik gråsparv, och kraftigt streckade exemplar tycks vara sällsynta i kärnan av utbredningsområdet (i de sydligaste delarna, exempelvis på Sicilien, är många honor streckade under, men här är hannarna mycket lika spansk sparv).

Ryggen hos italiensk sparv tycks vanligen vara varmt färgad, liksom de ofta diffusa avsatta tertialkanterna, medan huvudteckningen är lik den hos spansk sparv med jämntecknad och bruntonad hjässa.

Varningslätet hos italiensk sparv, och hos fåglar från Tunisien där hybridisering mellan gråsparv och spansk sparv verkar vara omfattande, tycks ligga någonstans mellan typiska gråsparvar och spansk sparv (baserat på inspelningar av två italienska sparvar och åtta fåglar från Tunisien).

FOTO: JÖRGEN LINDBERG

FOTO: TORSTEN GREEN PETERSEN

Den spanska sparven på Stora Karlsö 2013. Notera diffust streckat bröst i kontrast mot otecknad bukmitt, ljusa hängslen med kraftig mörk streckning mellan sig, tunna ljusa tertialkanter och jämntecknad hjässa och ögonbrynsstreck som sträcker sig framför ögat och skapar ett öppet ansiktsuttryck. Bilden till vänster är tagen 30 maj 2012, medan bilden under är tagen 27 maj.

Om Rk:s behandling av fågeln på Stora Karlsö (Gtl) 2013

Den 27 maj 2013 upptäckte Stellan Hedgren på Stora Karlsö en *Passer*-hona som han genast misstänkte var en spansk sparv baserat på dess streckade bröst och obekanta läte (gråsparv är sällsynt på ön). Fågeln var kvar till den 30 maj och kunde studeras av många tillresta fågelskådare. Raritetskommittén har nu publicerat fågeln som en spansk sparv. Det är det andra fyndet för Sverige, tätt efter det första av en hanne som sågs i Nederled (Sm) 18–19 maj, och sedan i Falsterbo (Sk) 27 maj 2013.

Raritetskommittén bedömer att följande kombination av karaktärer hos Karlsöfågeln medger publicering:

- Hjässan beskrevs av flera rapportörer som bruntonad framtill, och detta kan också anas på några bilder. Vidare har fågeln en jämntecknad hjässa. Ögonbrynsstrecket är tydligt framför ögat och ser ut att sträcka sig upp över näbben. Sammantaget bör denna huvudteckning utesluta gråsparv.
- Bröstteckningen med ett band diffusa fläckar i kontrast mot ljusare bukmitt är typisk för spansk sparv.
- Ryggen var kallare i färgton än hos en normal gråsparv med ljusa kontrasterande hängslen och tydlig mörk streckning mellan dessa.
- Näbben var kraftig med tydlig gonysvinkel.
- Tertialkanterna var smala och skarpt avsatta.
- Sonogram från varningslätet matchar spansk sparv perfekt, men det kan inte uteslutas att gråsparv kan yttra snarlika läten.